

njenoga svima koji pokušaju prići djelu Balinta Vujkova. Suvremeni pristup ovako širokoj obradi teme podrazumijeva i traži i produkciju i prezentaciju, a potom i evaluaciju. Svi ovi koraci vidljivi su kroz rad Katarine Čeliković, kako neposredno kulturnoj javnosti, tako i zainteresiranim pojedincima upravo kroz ovo izdanje.

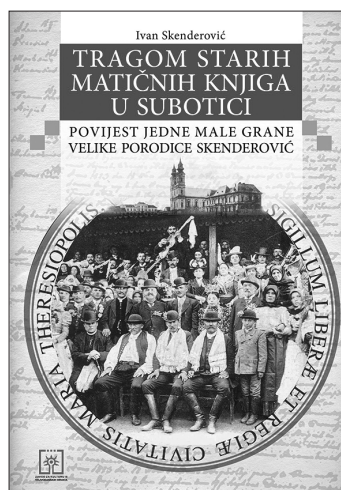
Naglasak smo stavili na autoričin rad vezan uz Balinta Vujkova, jer se on sam po sebi ističe, ali svakako valja spomenuti i na koji način se zrcali lirika u književno-kritičkim prikazima i ogledima ove autorice. Treća cjelina ove knjige donosi niz tekstova o hrvatskim pjesnicima kojima su zavičajnost i narodni govor, osobito bunjevačka, šokačka, pa i dalmatinska ikavica, neke od osnovnih odrednica.

Svojim prepoznatljivim stilom autorica Čeliković, i sama pjesnikinja, opisuje i prikazuje odraz pojedinačnih pjesničkih zbirki u zrcalu opusa autora, ali i kao jedinstveni i integralni dio hrvatske književnosti. Ona oslikava mjesto autora i djela u književnosti sinkronijski i dijakronijski, ukazujući na najvažnije točke svakog literarnog svijeta ponasob.

Glavne odlike autoričina stila i pristupa temama su jasnoća, povezivanje i mnoštvo literarnih i izvanliterarnih podataka, relevantnih za književno djelo.

Ovo esejističko i književno-kritičko izdanje vrijedan je doprinos suvremenom pogledu na književnu baštinu Hrvata u Vojvodini i kvalitetno štivo za sve one koji se njome bave ili se tek počinju s njome upoznavati. Autorica je u svoje zrcalo uhvatila odraz onih pojava i lica te književnosti koja zavrjeđuju punu pozornost stručne javnosti, ali i svih onih kojima je književnost ucrtana u odraz, kao što je slučaj s Katarinom Čeliković.

Klara Dulić Ševčić

Ivan Skenderović, *Tragom starih matičnih knjiga u Subotici. Povijest jedne male grane velike porodice Skenderović*, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, Subotica, 2020., 252 str.

Genealogija je jedno od najčešćih područja interesiranja i istraživanja u široj populaciji zaljubljenika prošlosti. Ujedno predstavlja i jedan od, uvjetno rečeno, najjednostavnijih izazova za istraživače, jer ne iziskuje detaljno poznavanje jezika izvora i ostale uvjete za prevladavanje šturih zapisa krštenja, vjenčanja i smrti jedinki. Ono što genealogiju čini tako interesantnom u očima šire mase jest njena priroda, koja je usko vezana uz jedinku. To zapaža vrlo dobro i sam autor monografije o Skenderovićima-Općinarima, Ivan Skenderović: „Za neke je to samo hobi i žele zadovoljiti svoju znatiželju; drugi se nadaju ostvariti pravo na nasljedstvo nekog dalekog i bogatog pretka; treći su, istražujući povijest svojih predaka, u potrazi za vlastitim identitetom.“ (str. 9).

Međutim, primjetno je također da genealogija kod nekih iscrpljuje interesiranje za prošlost. Jednostavnim riječima

rečeno, postoje entuzijasti i znatiželjnici koji jedino u genealogiji pronalaze i identitet i osobno zadovoljstvo, iako svi objektivni parametri pokazuju da je čovjek daleko složenija jedinka od kombinacije imena i prezimena i paternalnog podrijetla ili, laički govoreći, podrijetla po muškoj liniji. Ova pojava je zapažena recimo kod Bošnjaka u Somboru i Dulića u Subotici. Naravno, obiteljske tradicije (predaja, svijest o pripadnosti zajedničkom pretku, običaji itd.) nisu čimbenik koji se smije zanemariti kod humanističkih istraživanja. Bogdani, Kujundžići, Mamužići, Matarići, Prčići i ostale manje ili više glasovite obitelji bačkih Hrvata čuvaju uspomenu na svoje pretke i svijest o srodstvu, koje nekada seže i do nekoliko koljena unazad. Svijest o zajedničkom podrijetlu je odlika rodova, koji su se oduprli razornim utjecajima višeslojnih „processa modernizacije“.

U pradavna vremena članovi jedne obitelji živjeli su u zadrugama. Grananje obitelji je nužno uvjetovalo i usitnjavanje baštine (*didovine*), odnosno klasno raslojavanje, pojavu koja je karakteristična za cijelu feudalnu Europu, izuzimajući jedino zemlje pod osmanskom okupacijom, koje su prolazile kroz drukčije procese. Ugarska i Poljska su bile zemlje pune sitnih plemića-bezemljaša, koji osim potvrde o pripadnosti plemićkom rangu i eventualno nekog zanata (krojači, ugostiteljstvo, vojska itd.) nisu imale nikakvo drugo imanje. Njihovi španjolski pandani su glasoviti *hidalgo*. Međutim, značenje ovih sitnih, „razbaštinjenih viteza“ (*disinherited knights*) nije zanemarivo. Svakako da su oni predstavljali inspiraciju brojnih pisaca, jer su bili specifične prirode. Radi ostvarenja svojih prava činili su napore i ostvarivali

rezultate bez presedana. Najpoznatiji je svakako slučaj Hernána Cortésa, konkvistadora, koji se sa šačicom ljudi iskrcao u Mezoameriku i razorio vjekovima građenu prevlast Acteka nad ostalim urođeničkim zajednicama. U prijevodu na jezik razumljiviji širem puku, riječ je o pripadniku sitnog, razbaštinjenog plemstva, koji je za svoga života srušio jedno i udario temelje drugom carstvu, što je svakako rijedak primjer, koji nema mnogo analogija u prošlosti.

Ništa manju povijesnu težinu od konkvistadora, koji su u Novom svijetu htjeli nadoknaditi svoje frustracije iz Staroga svijeta, imaju pripadnici onih hrvatskih rodova koji su pod sličnim okolnostima, koje nažalost još nisu rasvijetljene, udarili temelje Subotici koncem 18. stoljeća. Iz toga niza izdvajaju se i Skenderovići, koji su, kako autor Ivan Skenderović tumači, vjerojatno dobili svoje prezime po hrabrosti pokazanoj u borbi s Turcima, ravnu Skenderbegovoj. Bilo kako bilo, ostaje kao nepobitna činjenica da su Skenderovići jedna od najstarijih obitelji, koja je bila dio slike i prilike Subotice na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće, što je možda najstarije, najbolje dokumentirano povijesno razdoblje grada, koji je kao područje preplitanja raznih interesa i važna prometna točka trpio mnogo razaranja prije i poslije te povijesne vododjelnice. Sama ta činjenica čini ih relevantnom temom za povijesna mikro istraživanja. Nažalost, demografski, politički i razni drugi interesi osobne prirode diktiraju da ustanove kulture i prosvjete, održavane iz proračuna, okupiraju osobe, koje niti nemaju potrebno znanje, niti uopće pokazuju bilo kakav drugi interes osim zadovoljavanja osobnih, iz perspektive kolektiva gledanih, ograničenih potreba.

Posljedično, Subotica, grad bogate prošlosti, otaca-utemeljitelja najstarijih gradskih ustanova, dobiva identitet, koji nije ni cjelovit, ni autentičan, ni povijesno opravdan odnosno utemeljen. Umjesto Guganovića, Kujundžića, Mukića, Prčića, Sučića, Skenderovića i drugih obitelji koje su izrodile, pjesnički rečeno, „div-junake“, tj. kulturne heroje, koji su Subotici dali njen prepoznatljivi identitet, mjesto dobivaju povijesne i umjetničke figure, čije zasluge za Suboticu još uvijek nisu dovoljno istražene. Tako je Subotica proglašena gradom secesije, koja je zastupljena samo u fragmentima (uglavnom na fasadama). Gradska kuća, čija su estetika i autentičnost mnogo osporavane, promovira se ne samo kao prepoznatljivo lice Subotice, nego i kao vrhunsko umjetničko dostignuće, te njezini tvorci Jakab Dezső i Marcel Komor dobivaju murale. Ukratko rečeno, kroz razne obrazovne programe i projekte, kadrovske selekcije i politike, Subotici se usađuje identitet vezan uz kavanske *bašče*, fasade poluoronulih „secesijskih“ zdanja i druge izvore vanjskih nadražaja, umjesto dubljeg povijesnog identiteta, koji uključuje elemente heroizma.

Dobar podsjetnik da Subotica nije samo mjesto poslovnog, emocionalnog i drugog ostvarenja prve, druge i treće generacije Subotičana ili mjesto stvaranja peštanskih, beogradskih i inih umjetnika velikih kulturnih centara, nego da je postojala daleko prije nego su Sinagoga, Gradsko kazalište i Gradska kuća i druga zdanja prepoznati kao vrijedno kulturno naslijeđe, predstavlja upravo knjiga Ivana Skenderovića, izdanka jedne od prvih obitelji Subotičana zabilježenih na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće. Pisana s velikom pasijom na popularan način,

otkriva složenu genezu jednog ogranka Skenderovića, koji su zbog zastupničkog mjesta svog pretka Marka (1849. – 1914.) u gradskoj općini prozvani Općinari. Inače je „općina“ bio neformalan naziv za subotičku gradsku skupštinu, a rabile su ga i mađarske novine (*obtyiná*). Dakle, to je još jedna lokalna specifičnost Subotice, duboko usađena u njezin identitet, koju su prepoznala čak i neka velika imena poput Istvána Iványija.

Skenderovićeva knjiga nije samo genealoški prikaz njegove „muške linije“ od konca 17. stoljeća do današnjih dana. To je i povjesnica subotičkih Hrvata i Subotice, koja pokriva sve velike događaje u danom razdoblju: od najstarijeg, slabo dokumentiranog života pod upravom osmanske Porte i njezinih lokalnih predstavnika, preko razdoblja Vojne krajine, elibertacije, predrevolucionarne mađarizacije, Mađarske revolucije 1848., postnagodbenog antinarodnog i asimilatorskog neoliberalizma, Prvoga svjetskoga rata, Međuratnog doba, Drugoga svjetskoga rata i poslijeratnog doba. Kao takva, ona predstavlja u isto vrijeme i povijest Subotice, istina, s fokusom na jedan ogranak obitelji Skenderović. Stoga ne bi bila nikakva pogreška da je nazvana „Subotica Skenderovića-Općinara“, ili „Skenderovići i Subotica njihovog doba“. Uostalom, cilj svake knjige i jest šira publika, bez obzira na nacionalnost, vjersku i drugu pripadnost. To je, po svemu sudeći, uočio i sam autor kada je sastavljao rukopis. Podatci o pojedinim obiteljima su rasuti i nekada su, osim široke erudicije, potrebne godine za njihov pronalazak, ali i kompetentni arhivski i muzejski radnici, kojih danas, uslijed negativne kadrovske selekcije, gotovo da i nema. S druge strane, istraživačima na

raspolaganju stoje prikazi povijesti grada glasovitih imena lokalne kulturne scene (Iványi, Ulmer, Grlica, Mačković itd.), digitalizirana periodika raznih knjižnica (Narodna biblioteka Beograd, Sveučilišna i nacionalna knjižnica Zagreb) i drugi materijal potreban za rasvjetljavanje doba kojem su, kao politički čimbenici, pripadali Skenderovići-Općinari.

Osim svojih povijesno-kroničarskih elemenata, koji u oskudici autentičnih sadržaja iz povijesti Subotice svakako imaju svoju vrijednost, knjiga ima i karakter memoarskog štiva, jer sadrži podatke iz usmenog kazivanja obitelji i rodbine, koji su nekada potkrijepljeni i pisanim izvorima i fotografijama. Praktički, od 126. stranice tj. od poglavlja „Djed Grgo“, knjiga poprma sve više oblik tipične obiteljske povijesti obogaćene ulomcima iz sjećanja o događajima i osobama od Prvoga svjetskog rata do današnjih dana.

Poglavlja prije 126. stranice, i pored autorovog popularističkog, razgovornog stila, ipak ostavljaju dojam, ako ne akademske, onda seminarske povijesti, jer osim rijetkih iznimaka uključuju pretežno podatke iz pisanih izvora. To pogotovo vrijedi za poglavlja koja pokrivaju 18. stoljeće (do 78. stranice). Ondje je naracija zasnovana isključivo na pisanim izvorima (uglavnom gradivu Povijesnog arhiva Subotica, rjeđe iz nekih izvora nesubotičke provenijencije) i povijesnim radnjama. To je uostalom i dobar indikator snage obiteljskog pamćenja: ono može, u najboljem slučaju, sezati do 4. koljena. U slučaju obitelji Ivana Skenderovića, to je „pra-pradjed Filip“ (1799. – 1870.), koji je živio u revolucionarno vrijeme (1848. – 1849.). Iz autorovog pisanja može se naslutiti da su mu poznate

neke pojedinosti o pretku u 4. koljenu (pradjedov otac, pra-pradjed), koje nisu mogle biti zapisane u izvorima. Međutim, već koljeno prije toga izmiče snazi kolektivnog sjećanja obitelji, jer je suviše daleko od sadašnjice. Uostalom, za samo sto godina nakon revolucionarnih zbivanja (od 1848. do 1948.) Subotica je doživjela nekoliko krupnih događaja, koji su ostavili dubok dojam na pučanstvo, čak i godinama nakon isteka njihova neposrednog djelovanja, odnosno prestanka njihove aktualnosti.

Naročiti doprinos istraživanju povijesti lokalnih i etno prilika Subotice predstavljaju stranice 120-125, gdje autor analizira slike koje prikazuju običaje bačkih Hrvata na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće (trojanica, kolo). Ovo razdoblje se ujedno poklapa s ulaskom Subotice u epohu „modernizacije“, odnosno izgradnje građanskog društva u pravom, a ne u feudalnom smislu riječi. Naravno, ovaj proces nije imao očekivani tok, kao na primjer u Segedinu, Baji i drugim gradovima, gdje su lokalne specifičnosti pod težinom asimilacije gotovo iskorijenjene, uslijed ulaska Subotice u sastav druge političke tvorevine: Kraljevine SHS. Ova povijesna okolnost je, istina, izvukla 2/3 bačkih Hrvata iz tijesnog zagrljaja asimilatorskog ugarskog neoliberalizma, ali ih je dovela pred izazove, koji po težini i ozbiljnosti nisu ništa manje vrijedni bilježenja i istraživanja.

Asimilacija nakon Prvoga svjetskog rata može se pratiti od dekreta ministra prosvjete Svetozara Pribičevića 17967/1920, kojim je na Vojvodinu protegnut Zakon o narodnim školama u Srbiji od 19. travnja 1904. predratne Kraljevine Srbije. Na taj način je praktički stvorena pravna osnova ne samo

za asimilaciju svih nesrpskih naroda u Vojvodini, jer su ujedno svi drugi zakoni i propisi koji su vrijedili prije toga stavljani izvan kreposti, nego i eksproprijaciju imovine Katoličke Crkve, koja je vjekovima prisutna u Bačkoj. To je, razumije se, izazvalo negodovanje katoličkog svećenstva (Blaška Rajića i biskupa Ljudevita Lajče Budanovića), koje je svakako razgraničenjem između Mađarske i Kraljevine SHS ostalo bez mnogih svojih posjeda, ali i građanskih političara, koji su bili organizirani u raznim kulturnim društvima (HPD *Neven*, Mađarska čitaonica, *Kulturbund* itd.) i političkim strankama (Bunjevačko-šokačka stranka, Hrvatska pučka stranka, Hrvatska republikanska seljačka stranka, Zemaljska mađarska stranka itd.). Uslijedila je borba između tzv. državotvornih elemenata (Demokratska stranka, Narodna radikalna stranka i njihovi suradnici) i nedržavotvornih (bački Hrvati i manjine). Odbljesci tih procesa, ali, nažalost, ne i šira slika, mogu se naći na stranicama Skenderovićeve knjige, koje pokrivaju život „tete Stane“, odnosno časne sestre Marije Amate Skenderović (1910. – 1964.), ali i kroz iskustvo njegovog oca i majke Etele Tonković, prvo s međuratnim režimom, koji je u odnosu prema bačkim Hrvatima imao elemente šovinizma i iredentizma, a zatim komunističkim represivnim aparatom, koji je marginalizirao crkvu više nego predratne centralne vlasti (str. 164-239).

Podijeljena na deset poglavlja, knjiga predstavlja veliki doprinos istraživanju podrijetla Skenderović-Općinara, ali i populariziranju autentične povijesti Subotice. Kao što je već napomenuto, njezina vrijednosti leži u tome što donosi analizu grafičkog materijala (razglednice

s motivima kulture bačkih Hrvata na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće), te razne ulomke iz obiteljskog sjećanja i arhive. Pisana je dijelom visokim, a dijelom razgovornim stilom punim neposrednosti i prijaznosti prema čitatelju. To je svakako čini zanimljivim i poučnim štivom, koje može poslužiti kao uzor u sastavljanju obiteljske povijesti. Međutim, mora se ukazati na neka ograničenja, koja su začudo, kako se može zamijetiti, više posljedica autorove odluke ili bolje rečeno koncepcije njegove knjige, nego stvarne nemogućnosti i ograničenosti kod odabira izvora. Istraživanje uloge varoškog kapetana Brune Skenderovića (1756. – 1812.) autor „prepušta“ povjesničarima grada (str. 69) samo zato što nije njegov izravni predak, nego brat njegovog pretka u petoj generaciji, Marka (1770. – 1836.)! Po toj logici iz povijesti obitelji Nimčević-Jodinih izostali bi svi ostali ogranci ništa manje razgranate obitelji Nimčević, počevši od izvornog roda Nimčević-Džajini, čiji potomci i danas žive i nose izvorno *prdačno* ime i u materijalnom (i oduvijek najvažnijem) aspektu zasjenjuju Jodine. Upravo je po Bruni Skenderoviću prozvan cio krajoлик u okolici Tavankuta – Skenderevo, gdje je on imao svoje imanje (*Hrvatske novine*, 30. siječnja 1926., br. 5, str. 2). Sama ta činjenica govori o povijesnoj težini ovog pripadnika „male grane velike porodice Skenderović“.

Autor je kao revnosni pripadnik „jedne male grane velike porodice Skenderović“ mogao posvetiti pažnju i drugim ograncima razgranate obitelji Skenderović i time bi se dobila svakako šira slika o procesima koji su zapljuskivali cio hrvatski narod u Bačkoj. Umjesto toga, odabrao je naizgled lakši i skromniji put.

Ishod je knjiga koja jest vrijedan prilog povijesti bačkih Hrvata u cjelini, ali ne i odgovor na sva relevantna pitanja. Zapravo, neka pitanja još nisu ni otkrivena, a kamoli formulirana, a upravo je to važnije od davanja samog odgovora. Odgovor na asimilatorske nasrtaje, koje bački Hrvati trpe od uvođenja posebne „bunjevačke nacije“ – socijalno-psihološkog fenomena karakterističnog za ksenofobna okruženja koja ne prihvaćaju razlike i zahtijevaju od pojedinca ne samo modifikacije, nego i potpuno priklanjanje idealima „odabrane većine“ – nije odgovaranje na sofistička pitanja, nego preformuliranje istih u prava, autentična pitanja, koja se tiču identiteta i kulture bačkih Hrvata.

Vladimir Nimčević

Ivica Raguž, *Ja služim Bogu. Duhovni život majke M. Amadeje Pavlović*, Milosrdne sestre sv. Križa, Đakovo, 2021., 242 str.

Družba Milosrdnih sestara sv. Križa, čije je središte u Đakovu, u godini obilježavanja 50. obljetnice preminuća negdašnje poglavarice ovih redovnica zajednice, rođene Petrovaradinke s. M. Amadeje (Karoline) Pavlović (1895. – 1971.), organizirala je veliki broj molitveno-liturgijskih, ali i komemorativnih, publicističkih i stvaralačkih pothvata i projekata. Njihov je cilj je prikazati (ne samo) vjerničkom puku ono što je iz života ove redovnice ostalo skriveno za javnost, pa i za brojne katoličke vjernike. U još većoj mjeri isto je ostalo skriveno i za njezin rodni kraj.

Jedan od ovih pothvata je objavljiva-nje knjige *Ja služim Bogu. Duhovni život majke M. Amadeje Pavlović*. Autor, prof. dr. Ivica Raguž, dekan Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Đakovu i vrsni pisac, kolumnist, i urednik teoloških časopisa, nastavio je djelo povjesničara, koji su već ranije obrađivali pisane tragove koje je Amadeja Pavlović ostavila (primjerice Ivana Armande), uranjajući pogledom teologa u duh predanja izazovima s kojima se ova redovnica suočavala. Oni su, očito, počeli još u Srijemu (djelomice i južnoj Bačkoj) za vrijeme njezina školovanja i rada u civilnom staležu, ali su do posebne složenosti došli tek kada je ušla u uže vodstvo Provincije, 1937., a napose su bili izraženi u razdoblju kada je bila poglavarica ove redovničke družbe (1943. – 1955.).

Raguž piše, u 13 poglavlja, o Amadejinu životu, duhovnoj oporuci, „poljupcu i Kristovoj taktici“, katedri bolesti, molitvi i crvenim koljenima, euharistijskom klanjanju, šutnji, poslušnostima i poglavarima, nedjeljnoj audijenciji i radu, s. Amadeji među svecima, s. Amadeji, Solovjevu, Dostojevskom i teologiji, s. Amadeji i radosti. On čitateljima donosi ne samo uvid u duhovnu dinamiku vjernice i redovnice, nego pruža i dragocjene teološke uvide u značajke njezina društvenog angažmana, koji nije bio mali. Značaj takvoga angažmana je iznimno velik budući da većina redovnica, sukladno karizmi i pravilima redovničkoga života, tijekom velikog dijela života ostaju za društvenu javnost i ostale okvire javnoga djelovanja skrivene. Poznato je da je s. Amadeja održavala, u poratnim godinama (od 1951.